

PROPOZYCJE ĆWICZEŃ LOGOPEDYCZNYCH DO WYKORZYSTANIA NA ZAJĘCIACH PROWADZONYCH METODĄ OŚRODKÓW PRACY PRZEZ NAUCZYCIELA SZKOŁY SPECJALNEJ.

Nauczyciel szkoły specjalnej organizując proces dydaktyczno-wychowawczy powinien brać pod uwagę wszystkie zaburzenia, które w różnym nasileniu mogą mieć wpływ na rozwój mowy dzieci upośledzonych umysłowo. Słownik ich jest ubogi, a przy budowie dłuższych zdań oraz kilkudzaniowych wypowiedzi, napotykają one na ogromne trudności. Występują u tych dzieci zaburzenia mowy objawiające się w zniekształceniach wypowiedzi.

Najczęściej występujące zniekształcenia u dzieci upośledzonych umysłowo dotyczą wadliwej realizacji fonemów – *dyslalie*, oraz *prozodemów* (melodii, akcentu i rytmu wypowiedzi).

Usuwanie zniekształceń wypowiedzi u dzieci upośledzonych umysłowo jest bardzo trudne z uwagi na ich złożoność i częste nawarstwianie się. Dodatkowym utrudnieniem jest małe zaangażowanie rodziców w kontynuowanie ćwiczeń logopedycznych w domu. W związku z tym wskazane jest, by pracę logopedy wspierał nauczyciel (w naszym przypadku również wychowawca danej grupy). Harmonijna współpraca nauczyciela (wychowawcy) z logopedą może przynieść pomyślne efekty terapii.

Taka ścisła współpraca umożliwia stałą kontrolę oraz utrwalanie poprawnej artykulacji wywołanych głosek, a także ułatwia osiągnięcie etapu automatyzacji poprawnej wymowy w każdej sytuacji.

Biorąc pod uwagę potrzeby dzieci oraz możliwość wspierania pracy logopedy przez nauczyciela klas młodszych (zespołów edukacyjno-terapeutycznych), proponuję prowadzenie ćwiczeń logopedycznych w ramach zajęć metodą ośrodków pracy, z całym zespołem klasowym.

Proponowane przeze mnie ćwiczenia logopedyczne to:

- I. Ćwiczenia oddechowe
- II. Ćwiczenia usprawniające narządy mowne (artykulacyjne)
- III. Ćwiczenia słuchu mownego (fonematyczno-fonetycznego)
- IV. Ćwiczenia logorytmiczne
- V. Ćwiczenia artykulacyjne.

Ćwiczenia oddechowe mają na celu pogłębienie oddechu, wydłużenie fazy wydechowej, rozruszanie przepony, a także zapobieganie arytmii oddechowej.

ZESTAW ĆWICZEŃ:

- 1) ćwiczenia wdechu i wydechu przeponą w pozycji stojącej i siedzącej,
- 2) ćwiczenia wdechu i wydechu przeponą z równoczesnym podnoszeniem i opuszczaniem rąk,
- 3) ćwiczenia przepony – naśladowanie śmiechu różnych ludzi;
 - kobiety ha-ha-ha
 - mężczyzny ho-ho-ho
 - chłopca ha-ha-ha (hałaśliwie)
 - dziewczynki hi-hi-hi (piskliwie)
- 4) ćwiczenia wdechu i wydechu – przy wdechu głowa uniesiona, przy wydechu głowę opuszczamy,
- 5) ćwiczenia poprawnego oddechu z zastosowaniem form zabawowych:
 - dmuchanie na płomień świecy
 - dmuchanie na paski bibuły
 - dmuchanie na kulki z waty
 - dmuchanie na skrawki papieru

- zdmuchiwanie papierków z gładkiej lub chropowatej powierzchni
- dmuchanie na zawieszona na nitce krawki lub kulki waty
- wydmuchiwanie kólek na lustrze
- dmuchanie w trąbkę, baloniki, gwiazdki, itp.
- puszczanie baniek mydlanych
- chłodzenie gorącej zupy na talerzu – dmuchanie ciągłym strumieniem
- odtajanie zamrożonej szyby – długie chuchanie
- wypuszczanie pary przez lokomotywę: ff lub szszsz
- wypuszczanie powietrza z piłki lub dętki – długie sss
- dmuchanie wolne na świecę, żeby nie zgasła, mecz piłek pingpongowych na stoliku lub na podłodze (według wcześniej ustalonych reguł)
- wykonywanie ćwiczeń oddechowych połączonych z podrzucaniem piłeczki
- śpiewanie piosenek.

Stosując ćwiczenia oddechowe dzieci uczą się właściwej regulacji wdechu i wydechu w czasie mówienia. Szczególną trudność sprawia dziecku właściwe gospodarowanie powietrzem, np. w czasie wygłaszania wiersza lub w czasie napięcia nerwowego. Wówczas pojawiają się nienormalne artykulacje na wdechu.

Z ćwiczeń oddechowych proponuje jeszcze kilka zabaw, których celem jest powiększenie pojemności płuc dziecka:

1. Wyścig łódek

Do dwóch misek napełnionych wodą wkładamy łódki wykonane z papieru. W zabawie zwycięża to dziecko, którego łódka najszybciej przepłynie jedno okrążenie. Przesuwając łódkę dzieci używają siły wydychanego powietrza.

2. Wiatraczek

Dzieci dmuchają każdy swój wiatraczek. Zwycięża to dziecko, którego wiatraczek dłużej będzie się kręcił.

3. Wąchanie kwiatów

Dzieci stoją lub siedzą z kwiatkiem w ręku. Powoli wciągają powietrze nosem i równie powoli, aby zapamiętać ich zapach robią wydech ustami.

4. Długie głoski

Wdech i wydech należy usprawniać także w czasie artykulacji. W zabawie „Długie głoski” posługujemy się głoskami, których artykulację można swobodnie przedłużyć, np. i, y, e, a, o, u, r, m, n, f, w, s, z, ś, ź, sz, ż, ch.

W zabawie biorą udział dzieci poprawnie wymawiające wybraną przez nauczyciela głoskę. Z uwagi na dużą możliwość wyboru każde dziecko może uczestniczyć w zabawie. Zwycięża ten uczeń, który najdłużej poprawnie wymawiał daną głoskę. Zabawa ta powinna zachęcać do intensywnych ćwiczeń logopedycznych te dzieci, które niepoprawnie lub w ogóle nie wymawiają danej głoski.

Ćwiczenia usprawniające narządy mowne (artykulacyjne) mają na celu wypracowanie celowych ruchów języka, warg, podniebienia miękkiego.

Dziecko ćwiczy umiejętność wyczuwania określonego ruchu i położenia narządów mownych podczas artykulacji danej głoski. Dzieci upośledzone umysłowo charakteryzuje obniżona sprawność ruchowa narządów mownych, której symptomem jest niedbały sposób mówienia. Bywa, że sama gimnastyka narządów artykulacyjnych wystarczy do usunięcia prostych zniekształceń wypowiedzi.

ZESTAW ĆWICZEŃ:

1. Ćwiczenia usprawniające język

- wysuwanie języka do przodu, unoszenie go na górną wargę, opuszczanie do brody
- kierowanie języka w kąci ust (w kierunku lewego i prawego ucha)
- oblizywanie podniebienia od górnych zębów do podniebienia miękkiego
- oblizywanie warg ruchem okrężnym
- dotykanie czubkiem języka górnych zębów i górnej wargi oraz dolnych zębów i wargi
- skrobanie grzbietu języka poprzez przesuwanie go przez zbliżone szczęki
- zwijanie języka w rulonik
- wysuwanie języka jak najdalej z ust i chowanie go jak najdalej
- mlaskanie czubkiem języka, mlaskanie środkiem języka, przysysanie języka do podniebienia przy szeroko otwartych ustach (ssania cukierka).

2. Ćwiczenia warg

- wysuwanie warg, jak przy „u” rozchylenie warg, jak przy „e”. Ruchy wysuwania i rozchylenia warg należy wykonywać naprzemiennie
- rozciąganie warg, jak przy „i”
- układanie dolnej wargi na górną i górnej na dolną
- wysunąć wargi do przodu, ściągnąć je i przesuwać w kąci ust
- dmuchanie przez złączone wargi lekko wysunięte do przodu
- gwizdanie, parskanie, cmokanie
- podnoszenie wargami ołówka lub innego przedmiotu
- nabieranie powietrza pod górną, później pod dolną wargę
- ssanie górnej i dolnej wargi
- podtrzymywanie wargami kartki papieru
- wymawianie spółgłosek: i-u, a następnie a, e, u, i, o, y (należy zachować tę kolejność).

Powyższe ćwiczenia języka i warg można prowadzić w formie zabawowej, np. oblizujemy się, jak kotek po wypiciu mleka, lub miś po zjedzeniu miodu, itp.

Rodzaj stosowanych zabaw zależy od inwencji nauczyciela oraz od tematyki realizowanego ośrodka pracy.

Zabawa „Zjadacz makaronu”, ma na celu poprawienie muskulatury warg. Polega ona na stopniowym wciąganiu do ust nitki makaronu (stopniowo coraz dłuższej). W przypadku zawodów zwycięża to dziecko, które pierwsze wciągnie do buzi nitkę makaronu.

3. Ćwiczenia szczęki dolnej

- opuszczanie i unoszenie szczęki (naśladowanie ziewania)
- przesuwanie dolnej szczęki w lewą a następnie w prawą stronę
- przy rozchylonych wargach wysuwanie dolnej szczęki do przodu oraz cofanie
- wykonywanie ruchów żucia
- chwytanie dolnymi zębami górnej wargi.

4. Ćwiczenia podniebienia miękkiego

- głębokie oddychanie – wdech nosem, wydech ustami
- oddychanie tylko przez nos lub tylko ustami
- energiczna wymowa połączeń głoskowych: ku, gu, ko, go, oko, ogo, uchu, ugu, np. naśladowanie głosów ptaków
- chrapanie, naśladowanie kaszlu.

Powyższe ćwiczenia należy prowadzić w formie zabawowej.

Ćwiczenia słuchu mownego służą usprawnianiu zdolności precyzyjnego słyszenia i różnicowania dźwięków w wypowiedziach własnych i otoczeniu. Dzieci upośledzone

umysłowo mają ogromne trudności w tym zakresie. Tak więc istnieje potrzeba prowadzenia ćwiczeń w sposób zamierzony i celowy.

1. Ćwiczenia słuchowe

- rozpoznawanie odgłosów naturalnych z otoczenia, np. z ulicy
- rozpoznawanie wytwarzanych dźwięków za pomocą słuchu, np. uderzenie łyżeczką o szklanę
- rozpoznawanie wytwarzanych dźwięków tylko słuchowo (polecamy dzieciom zamknąć oczy lub odwrócić się)
- rozpoznawanie różnych przedmiotów w zamkniętym pudełku przez potrząsaniem pudełkiem, np. kamyki, gwoździe, groch
- rozpoznawanie źródła dźwięku, odszukiwanie go, np. zegarka lub radia
- nadawanie, odtwarzanie i różnicowanie głosów zwierząt i ptaków
- różnicowanie i odtwarzanie odgłosów otoczenia, np. stukot pociągu, świst czajnika
- rozpoznawanie osób po głosie, tzn. poszczególnych dzieci w klasie lub głosu dziecka, które naśladuje głosy zwierząt
- rozróżnianie i naśladowanie dźwięków wydawanych przez instrumenty muzyczne.

W ramach ćwiczeń słuchowych, stosujemy również takie, których celem jest rozpoznawanie przez dzieci melodii nuconej przez nauczyciela, rozpoznawanie jej rytmy, tempa i czasu trwania.

2. Ćwiczenia związane z mówieniem

- wyróżnianie wyrazów w zdaniu (ile wyrazów, tyle klocków ustawiają dzieci, tyle razy klaszczą, rysują kółka, itp.). Początkowo nauczyciel posługuje się zdaniami prostymi, później stosuje zdania bardziej rozbudowane.
- wydzielenie sylab w wyrazach; punktem wyjścia jest rysunek ilustrujący wyraz dwusylabowy, np. kura. Dzieci wyklaskują i wystukują sylaby w wyrazach. Nauczyciel prowadzi ćwiczenia na podstawie zestawów obrazków, potem bez nich, np. rzucanie woreczka do dziecka z jednoczesnym wypowiedzeniem pierwszej sylaby wyrazu, który ono musi skończyć.
- wyodrębnianie samogłoski w nagłosie wyrazu, np. E-la, O-la, u-le. Wymawiając wyrazy należy przedłużać trwanie samogłoski nagłosowej.
- wyodrębnianie spółgłoski nagłosowej poprzez przedłużanie jej trwania, np. ssssanki, szszszafa, itp.
- wyszukiwanie przedmiotów (zestawy obrazków lub zabawek) rozpoczynających się np. spółgłoską „s”
- wyodrębnianie głoski w łatwych wyrazach, np. w imionach dzieci P-a-w-e-ł
- wyodrębnianie spółgłoski w wygłosie, np. lasss (zestawy obrazków lub zabawek)
- różnicowanie wyrazów, które różnią się tylko jedną głoską, np.:
domek – Tomek
góra – kura
biurko – piórko
bije – pije
kasa – kasza
buty – budy.

Zakres proponowanych ćwiczeń słuchu mownego należy poszerzyć w miarę realizacji programu z języka polskiego.

Ćwiczenia logorytmiczne odgrywają również dużą rolę w pracy rewalidacyjnej z dziećmi, których rozwój psychoruchowy nie przebiega w sposób prawidłowy. Dzieci te cechuje słabe poczucie rytmu oraz niezborna ruchowość. Ma to swoje odzwierciedlenie w sposobie mówienia przez dziecko, jako, że czynności oddychania, fonacji, artykulacji mają charakter

ruchowy. Tak więc doskonalenie motoryki całego ciała łączymy ściśle z usprawnianiem motoryki narządów mownych i ćwiczeniami oddechowymi.

Bardzo dobre efekty rewalidacyjne w zakresie usprawniania rozwoju psychoruchowego daje stosowanie metody dobrego startu, w której wyodrębnia się trzy podstawowe rodzaje ćwiczeń:

- ćwiczenia ruchowe (usprawniające analizator kinestetyczno-ruchowy)
- ćwiczenia ruchowo-słuchowe (usprawniające analizator kinestetyczno-ruchowy i słuchowy)
- ćwiczenia ruchowo-słuchowo-wzrokowe (usprawniające analizatory: kinestetyczno-ruchowy, słuchowy i wzrokowy).

Zainteresowanych tą metodą odsyłam do książki M. Bogdanowicz „Metoda dobrego startu”.

Ćwiczenia artykulacyjne (korekta głosek) należy prowadzić tylko w porozumieniu z logopedą, który opiekuje się dzieckiem. Logopeda może zalecić ćwiczenia w szkole, ale tylko utrwalające wywołane głoski.

Ponadto chciałabym również zaproponować nauczycielom i wychowawcom klas i gryp młodszych aby wykorzystywali podczas prowadzonych zajęć, ćwiczenia ortofoniczne. Poniżej przedstawiam przykłady tychże ćwiczeń.

ĆWICZENIA ORTOFONICZNE - to ćwiczenia wymowy w tekstach językowych słownych stosowane w celu prawidłowego kształtowania wymowy oraz zapobiegania zaburzeniom artykulacyjnym.

Rodzaje:

1) wstępne ćwiczenia ortofoniczne:

- a) ćwiczenia oddechowe
- b) ćwiczenia fonacyjne – mające na celu ustawienie prawidłowej emisji głosu
- c) ćwiczenia logorytmiczne – muzyczno-ruchowe i słowno-ruchowe, których składnikiem wiodącym jest rytm
- d) ćwiczenia słuchu fonematycznego – mające na celu rozwijanie zdolności różnicowania głosek opozycyjnych
- e) ćwiczenia usprawniające narządy mowy – mające na celu podniesienie poziomu sprawności ruchomych narządów mowy oraz zdobycie umiejętności układania narządów mowy w sposób charakterystyczny dla danej głoski

2) ćwiczenia bezpośrednio związane z procesem mówienia – ćwiczenia artykulacyjne.

Stosowanie ćwiczeń ortofonicznych szczególnie zalecane jest w przedszkolach. Przeprowadza się je ze wszystkimi dziećmi:

- przy prawidłowym rozwoju mowy jako utrwalanie prawidłowej artykulacji,
- przy opóźnionym rozwoju mowy jako zapobieganie wadom wymowy
- w przypadku zaburzeń mowy, jako kontynuację terapii rozpoczętej przez logopedę.

Ćwiczenia ortofoniczne należy przeprowadzać w formie zabawy jako integralną część wychowania. Podczas ćwiczeń ortofonicznych należy stosować wszystkie podstawowe elementy (oddychanie, fonację, logorytmikę, kształcenie słuchu fonematycznego, gimnastykę narządów mowy i artykulację). Wszystkie grupy ćwiczeń łączą się ze sobą i należy wykonywać je równolegle-łączyć np. proste ćwiczenia oddechowe z prostymi fonacyjnymi czy logorytmicznymi. Należy przy tym tak dobierać zabawy, by zwiększając stopień trudności

przyzwyczajając dzieci do poprawnego wypowiedziania się na co dzień. Ćwiczenia na głoskach należy zawsze poprzedzić ćwiczeniami usprawniającymi narządy mowy.

PRZYKŁADY ĆWICZEŃ ORTOFONICZNYCH

A. ćwiczenia 2-minutowe

Ćwiczenia na głoskach

1. Po obserwacji trzmiela lub pszczoły dzieci naśladowują dźwięki „żż...”, „zz...”. Jest to ćwiczenie wyrabiające przód języka, który zbliża się do dziąseł (*ż*) lub do zębów (*z*), tworząc szczelinę. Jednocześnie przy wymawianiu głoski *ż* wargi wysuwają się naprzód, przy wymawianiu głoski *z* cofają się ku tyłowi; jest to więc również ćwiczenie na wyrobienie mięśni warg. Ćwiczenie nadaje się dla 4 — 4,5-letnich dzieci jako indywidualne, dla 5 - 6-letnich — jako grupowe.

2. Usypiając lalki w ich łóżeczkach lub w wózkach na dworze, dzieci powtarzają rytmicznie dźwięk „a-a-a, a-a-a”. Lalka nie może usnąć i cichutko płacze — dzieci wymawiają cicho, ale bardzo wyraźnie: „u-u-u... u-u-u...”. Jest to ćwiczenie mięśni szczęki i warg, które rozwierają się szeroko (*a*), a następnie wysuwają się ku przodowi i zwężają (*u*). Ćwiczenie odpowiednie dla trzylatków w niewielkich grupkach, dla dzieci 4-letnich — w całym zespole.

3. Podczas opowiadania o koniu, względnie podczas omawiania obserwacji poczynionych o koniu, dzieci naśladowują jego rżenie: „e-e-e-e-e... e-e-e-e-e” i głos żrebięcia: „i-i-i-i-i... i-i-i-i-i”, przy czym wargi cofają się ku tyłowi, rozwarcie ich zwęża się, język nieznacznie wysuwa się ku przodowi. Ćwiczenie odpowiednie dla dzieci 5—6-letnich jako zbiorowe.

ćwiczenia na zgłoskach i wyrazach

1. Dzieci wybrały się na wycieczkę na łąkę, gdzie zobaczyły bociana. Naśladowują jego głos i głos żab: „kle-kle-kle-kle”, „rech-rech- rech-rech” lub „kum-kum-kum-kum”. Ćwiczenie ma na celu pracę mięśni warg (*e*, *u*, *m*), tyłu języka (*k*), przodu języka (*r*, *l*). Odpowiednie jest dla dzieci 4 — 5-letnich. Wartość ćwiczenia jest większa, o ile odbywa się ono na świeżym powietrzu. Przy rytmicznym czterokrotnym powtarzaniu zgłoski staje się doskonałym ćwiczeniem oddechowym. Można też przeprowadzić to ćwiczenie przy oglądaniu i omawianiu odpowiednich ilustracji, np. w książce *Łąka* Różańskiej, *Wiosna* Siemaszkowej.

2. Oglądając książkę *Las* Juriewicza, omawiając niektóre ilustracje, dzieci naśladowują szum wiatru w krzewach: „szszu-szszu” lub usłyszany podczas wycieczki głos kukułki: „ku-ku, ku-ku”. Ćwiczenie ma na celu pracę przodu języka (*sz*) i warg (*u*), przy wymawianiu „ku-ku” — tyłu języka (*k*), ćwiczenie nadaje się również do wykonywania podczas pobytu na powietrzu. Odpowiednie dla dzieci 4- i 5-letnich a nawet 6 letnich.

3. Podczas 4-minutowej gimnastyki dzieci naśladowują ruchy wykonywane przy szorowaniu podłogi i wypowiadają zgłoski: „szuru--buru”. Jest to ćwiczenie na wyrobienie warg (*sz*, *b*, *u*) i przodu języka (*r*). Nadaje się dla dzieci 5—6-letnich.

4. Ćwiczenia ortofoniczne stosowane podczas zabaw ruchowych.

Podczas zabawy w samochody, wyjeżdżające i wracające do garażu, można zachęcić dzieci do powtarzania dźwięku trąbki samochodowej „truu, tru” lub „tru”tru- „tru-tru”, „tuu... tuu... tuu” (zabawa dla grupy średniej — dzieci 5-letnie).

W zabawie „Myszki i kot” dzieci mogą powtórzyć kilka razy miauczenie kota.

Po zabawie „Wiatraki i wiatr” można zaproponować dzieciom naśladowanie szumu wiatru, zmieniając natężenie głosu „szu-szu-szu, szu-szu-szu”. Podczas trwania samej zabawy nie należy jednak stosować powtarzania dźwięków, gdyż łączenie intensywnego ruchu dzieci z jednoczesnym wypowiedzianiem dźwięków jest nie wskazane, a nawet szkodliwe. Wykorzystując niektóre zabawy ruchowe do ćwiczeń ortofonicznych, należy pamiętać, że te

ostatnie — w tym wypadku — są jedynie drobnym elementem i nie mogą w żadnym razie przesłonić celu ruchowej zabawy.

5. Podczas krótkiego opowiadania, np. o lalce zapomnianej w parku, dzieci naśladują jej wołanie „ma-ma”, „ma-ma” — to ciszej, to znów głośniej. Jest to ćwiczenie mięśni warg. ćwiczenie nadaje się dla dzieci 3—4-letnich.

6. Podczas opowiadania wychowawczynie *O tym, jak się rzep do psiego ogona przyczepił* L. Krzemienieckiej dzieci włączają się, powtarzając po słowach „Odczep się rzepie!”, „A właśnie że się nie odczepię”.

Jest to ćwiczenie przodu języka (przy wymawianiu grupy spółgłoskowej *dcz*; stosować je można dla 5,5—6-letnich dzieci).

B. ćwiczenia ortotoniczne jako zajęcia 10—20-minutowe

Zabawy oparte na wymawianiu głosek

1. Dzieci siedzą półkolem przed wychowawczynią, która wyraźnie, prawidłowo wymawia głoski *a, i, u*. Następnie „wymawia” je bezgłośnie, a dzieci rozpoznają każdą z nich z ruchów warg. Po tym wstępie dzieci umawiają się, jaką głoskę będą bezgłośnie wypowiadać, a wychowawczynie zgaduje, wskazując u których dzieci ruchy warg były prawidłowe. Ostatnim etapem zabawy może być indywidualne bezgłośnie wypowiadanie głosek przez dzieci i zgadywanie również przez poszczególne dzieci. Zgaduje ten, kto uprzednio dobrze wargami pokazał wymawiane głoski.

Same głoski *a, i, u* odpowiednie są jako ćwiczenia dla 4 — 5-letnich dzieci, różnice ruchów warg przy ich wypowiadaniu są duże, łatwe do zaznaczenia. Dobierając głoski *a — e — i, a — o — u*, lub *a — e — o*, wymagamy większej precyzji ruchów warg, gdyż różnice są tu małe (zwłaszcza przy wymawianiu *e — i, o — u*). Te trudniejsze ćwiczenia nadają się przede wszystkim dla 5¹/₂ — 6-latków.

W zabawie tej dzieci ćwiczą mięśnie warg.

2. Zabawa w pociąg. Dzieci ustawiają się jedno za drugim, naśladując pociąg. Na dany sygnał „pociąg” rusza, a dzieci wypowiadają dźwięk „sz-sz-sz... sz-sz-sz” początkowo wolniej, później prędko (wargi wysuwają się, przód języka zbliża się do dziąseł). W oznaczonym miejscu „pociąg” wjeżdża na most, słychać dudnienie kół — dzieci naśladują je: „dż-dż-dż... dż-dż-dż” i znów „sz-sz-sz... sz-sz-sz”. Wreszcie pociąg staje, wydając coraz ciszej dźwięk „ssss...”.

Jest to ćwiczenie przodu języka, który początkowo zbliża się do dziąseł, tworząc szczelinę (*sz*), następnie zwiera się z nimi na krótki ułamek sekundy, po czym znów tworzy szczelinę (*dż* — zwarto-szczelinowe), przy wymawianiu ostatniej głoski (*s*) przód języka zbliża się do zębów.

Ćwiczenie jest odpowiednie dla 5 — 6-letnich dzieci. Początkowo należy je prowadzić w niewielkich zespołach liczących od czworga do ośmiorga dzieci, gdyż wymaga ono wnikliwej kontroli sposobu wymawiania głosek przez poszczególne dzieci. Następnie można je stosować w całej grupie. Różne akcesoria, jak czapka dla konduktora, sygnał dla zawiadowcy, latarki i komin dla lokomotywy wzmagają zainteresowanie zabawą. Musimy jednak pamiętać, żeby nie dawać ich dzieciom od razu, początkowo muszą się bawić bez tych pomocy. Zabawę można uzupełnić (dla sześciolatków) jazdą pociągu przez tunel — naśladowanie dźwięku „ż-ż-ż” i gwizdu lokomotywy „uuu...”.

Podczas ćwiczenia należy zwracać uwagę na wyraźne, rytmiczne powtarzanie dźwięków.

Zbiorowy charakter zabawy nie wyklucza zajęcia się poszczególnymi dziećmi: „wagony zepsute” (dzieci źle powtarzające dźwięki) „odczepiamy” na najbliższej „stacji” i po „naprawieniu” (przećwiczeniu dźwięku indywidualnie), włączamy znów do szeregu lub dajemy dziecku inną rolę.

Dzieciom 6- i 7-letnim możemy przy tej zabawie polecić, aby wypowiadały nie jednobrzmiące głoski, lecz grupy spółgłoskowe: jazdę pociągu po szynach może naśladować rytmiczne powtarzanie dźwięków „ż-cz-sz... ż-cz-sz”, jazdę po moście „dż-cz... dż-cz”, zatrzymywanie się pociągu — „sz-ss, cz-sss”.

Przy wypowiadaniu tych grup spółgłoskowych praca przodu języka jest bardzo intensywna, gdyż spółgłoski te wymagają precyzyjnych różnic tak pod względem zwarcia (zwarto-szczelinowe i szczelinowe), jak i pod względem miejsca artykulacji (przednio-językowo-dziąsłowe i przednio-językowo-zębowe).

3. Zabawa „Wiosna budzi owady”. Dzieci podzielone są na grupy:

pszczoły — zzz..., zzz..., zzz...,
muchy — bzzz..., bzzz..., bzzz...,
komary - ssss... ssss... ssss..., ;
pasikoniki — pst, pst, pst, pst,
chrabąszcze — żżż..., żżż..., żżż...,
jaskółka — ćwir — ówirr!

Wychowawczynie (lub jedno z dzieci) chodzi wśród dzieci naśladowujących owady i dotyka je „różdżką czarodziejską”, „owady” budzą się, poruszają się, wydając określone dźwięki. Gdy ukazuje się jaskółka — owady odlatują. Można ćwiczenie to przeprowadzić jako zgadywanek. Wychowawczynie siedzi na środku sali z zasłoniętymi oczami. Jedno z dzieci wskazuje na grupę kolegów — owadów, które wylatują” na środek sali, powtarzając umówione dźwięki. Wychowawczynie odgaduje, jakie to są owady. Zgadującym może być również dziecko.

Jest to ćwiczenie na wzmocnienie przodu języka na poszczególnych głoskach i grupach spółgłoskowych. Odpowiednie jest dla dzieci 5,5 — 6-letnich.

Zabawy oparte na wymawianiu zgłosek

1. „Zgadnij, kto ja jestem”. Wybieramy jedno dziecko, które będzie rozwiązywało zagadkę. Wybrane dziecko staje w jednym końcu sali. Wychowawczynie z resztą dzieci umawia się (w drugim końcu sali), co lub kogo będą samym głosem lub głosem i ruchem naśladować. Np. „Będziemy naśladowali miotłę, gdy miotła zamiata, słychać dźwięk „szszur-szszur-szszur”. Gdy wybrane dziecko odgadnie i powie słowo „miotła”, wszystkie dzieci uciekają, a zgadujące goni je. Kogo złapie, ten będzie rozwiązywać następną zagadkę.

Jest to bardzo dobre ćwiczenie dla dzieci 5—6-letnich. Służy do usprawnienia dowolnej grupy mięśni narządów mowy, zależnie od tego, jakie dźwięki dzieci będą wypowiadały, co będą naśladowały. Można naśladować warkot samolotu i ćwiczyć przód języka i wargi (wypowiadanie głoski "rrr" z wysuniętymi naprzód, a następnie cofniętymi wargami), oddając jednocześnie ruchem jazdę samolotem; można naśladować trąbkę samochodową („tu... tu... tu...”), udając jednocześnie ruch kręcenia kierownicą. Można też powtarzać dźwięki wydawane przez zwierzęta, owady itp. Dobieranie dźwięków do naśladowania poszczególnych głosek, sylab, zależne jest od tego, jakie mięśnie narządów mowy mają być ćwiczone. Z treści zabawy dzieci wiedzą, że chodzi tu o dobre, dokładne wypowiadanie głosek, gdyż zgadujący kolega musi poznać, co one naśladowują. Element ruchu pomaga dzieciom lepiej uzmysłowić sobie to, co naśladowują. Ma to duże znaczenie, zwłaszcza gdy przeprowadzamy zabawę z pięcioletkami, z sześciolatkami natomiast nie koniecznie musimy stosować naśladowanie ruchu. Zabawa staje się tym ciekawsza, im zagadka jest trudniejsza do odgadnięcia, a ruchy mięśni narządów mowy sprawniejsze. Dobrze jest przeprowadzić tę zabawę na dworze, gdzie dzieci mogą swobodnie pobiegać.

2. „Sklep z zabawkami”. Dzieci podzielone są na kilka grup, które przedstawiają, np. lalki, misie, kolej, piłki i umawiają się, że lalki wypowiadają słowo „ma-ma”, dzieląc je na zgłoski, tak jak prawdziwe lalki, misie — „mru-mru”, kolej — „pach-pach-pach”, piłki — „pac-pac-pac” (podskakując jednocześnie).

Jedno z dzieci jest kupującym, wychowawczynie sprzedaje zabawki. Dziecko wchodzi do sklepu i prosi np. o lalkę, wtedy wychowawczynie wskazuje na stojącą grupę lalek, które wyraźnie wypowiadają słowo „ma-ma”. Dzieci (jedno, dwoje lub troje), które zdaniem sprzedawczynie najwyraźniej wypowiedziały dźwięki, odchodzą z kupującym. Zabawa kończy się, gdy zabraknie zabawek.

Ćwiczenie wzmacnia u wszystkich dzieci mięśnie warg (*m, p, u, a*) oraz u jednej grupy — przód języka (*r, s*), u innej tył języka (*h*).

Rodzaj zabawek można zmieniać, aby ćwiczyć coraz to inne zgłoski, wprowadzamy do sklepu traktory (*tur, tur, tur*), bąki (*rrr*), samochody (*tu... tu... tu*) itp. Wymawiając te zgłoski i głoski dzieci będą wzmacniać przede wszystkim przód języka (*t, r*) i wargi (*u*).

3. Zabawa „Jak Kubuś Puchatek szukał kolegów”. Opowiadamy dzieciom, jak to Kubuś Puchatek zabłądził w lesie i szukał przyjaciół wołając „hej, heej!”. Na to odezwały się głosy: wilki „huu-huu”, ptaki (wilgi) — „fija, fija, fija”, śmiech krasnoludków „cha-cha-cha”, wreszcie przyjaciele Kubusia — „hop, hop!”. Puchatek początkowo szedł za każdym usłyszanym głosem, wreszcie zrozumiał swój błąd, zczekał aż odezwały się głosy przyjaciół i poszedł w ich kierunku. W czasie inscenizacji tego opowiadania odzywaniem się dzieci kieruje wychowawczynie — Puchatkiem jest sprawniejszy przedszkolak.

Ćwiczenie to jest odpowiednie dla 4^{1/2} i 5^{1/2}-letnich dzieci. Cel jego — ćwiczenie warg (*f, a, u, i*) i tyłu języka (*h*).

4. Zabawa „Co się działo na podwórku”. Mama kurka chodzi po podwórku ze swymi kurczętami: „ko-ko-ko” - woła kurka — chodźcie do mnie dzieci, mam tu smaczne jedzenie dla was, „ko-ko-ko”. „Pii-piii-piii” — odpowiadają kurczątki — już biegniemy do mamusi, „pii-piii-piii”. Kurę naśladuje wychowawczynie, dzieci są piskletami. W dalszym ciągu zabawy zrywa się burza (wicher, deszcz), kurczęta gubią swoją mamę, chowają się w krzakach. Kurka nawołuje je: „ko-ko-ko”, kurczątki odzywają się „pii-piii-piii”. Mama kurka szuka dzieci, ale nie słyszy ich głosu, nie wie, gdzie one się skryły. Kurczątki muszą wołać bardzo wyraźnie. Wreszcie kurka znajduje swe dzieci.

Zabawę można zmienić, dzieci są kurką i wołają „ko-ko-ko”, a wychowawczynie jest niesfornym kurczątkiem, które daje znać o sobie, wołając „pii-pii”. W końcu zabawy kurczątko odnajdzie swoją mamę.

Jest to ćwiczenie na mięśnie warg i przód języka (*pii...*) lub tył języka (*ko-ko-ko*). Jednocześnie przy rytmicznym wypowiedzianiu sylab uczą się dzieci prawidłowego oddechu i regulowania siły głosu. Ćwiczenie jest odpowiednie dla 3—4-letnich dzieci.

5. Zabawa „Na wiejskim podwórku”. Jest to zabawa podobna do poprzedniej z tym urozmaiceniem, że prócz mamy kurki z kurczętami po podwórku spaceruje kaczka „kwa-kwaaa” z kaczkami „tii... lii...liii”. Dzieci dzielą się na dwie grupy: kaczka i kurczęta. Wychowawczynie jest mamą kaczka i mamą kurą. Umawia się z dziećmi, że gdy zawoła „kwa-kwa”, biegną do niej kaczka, otaczają ją i wołają „lii...lii...”. Gdy zawoła „ko-ko-ko”, przybiegają kurczęta, otaczają ją i wołają „pii-pii”. Rolę kwoczki i kaczki mogą spełniać również dzieci. Można też wprowadzić pieska „hau, hau” lub kotka „miau, miau”.

Zabawa odpowiednia dla 3^{1/2} — 4-letnich dzieci; jest to ćwiczenie na mięśnie warg (*i, o, a, p, f*) i przodu języka (*t*), oraz tyłu języka (*k*).

6. „Zgadnij, kto tak woła”. Wychowawczynie umawia się z dziećmi, jakie zwierzę lub ptaka domowego będą naśladować. Jedno z dzieci zgaduje. Zależnie od tego, jakie mięśnie narządów mowy chcemy przećwiczyć, dzieci naśladowają głosy różnych zwierząt, ćwiczenie warg: muuu (cieleńta), bee (owce), wau-wau (pies), miauu, miauu (kot). Ćwiczenie tyłu języka: gul-gul-gul (indyki), iihhi-hi-hi (konie), ko-ko-ko (kury), gę, gę, gę (gęsi). Ćwiczenie przodu języka: tii... tiii (kaczęta), tak-tak-tak- (kaczki).

Zabawa jest odpowiednia dla dzieci 3—5-letnich, zależnie od wybranych zgłosek.

Ćwiczenia ortofoniczne przy użyciu dobranych wyrazów

1. Zabawa w zgadywanie przy pomocy dotyku. Na stole układamy szyszkę, szczotkę, muszelkę, mysz¹), książkę (prawidłowa wymowa „książka”). Dziecko z zasłoniętymi oczami wybiera przedmiot leżący na stole i wymawia jego nazwę. Jeśli odgadło, wszystkie dzieci powtarzają to słowo²).

Celem zabawy jest przećwiczenie przodu języka na przednio-językowo-dziąsłowej spółgłosce *sz*. Występuje tu ona w różnych pozycjach: na początku wyrazu, na końcu, w środku — między samogłoskami i w grupie spółgłoskowej. Częste wypowiedzianie głoski *sz* w różnych pozycjach wydatnie wzmacnia przód języka.

Literatura:

1. Antos B., Demel G., Styczek A.: Jak usuwać seplenienie i inne wady wymowy, Warszawa 1971, PZWS
2. Elementy metodyki nauczania dzieci klas I-III szkoły specjalnej dla upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim, praca zbiorowa pod red. Olgi Liszko, Zielona Góra 1996, ODN
3. Mystkowska H.: Kształcenie wymowy dzieci w przedszkolu. Ćwiczenia ortofoniczne, Warszawa 1959, PZWS
4. Skorek E. M.: Z logopedia na ty. Podręczny Słownik Logopedyczny, Kraków 2000, Oficyna Wydawnicza „Impuls”
5. Nowak J. E.: Wybrane zagadnienia logopedyczne, Bydgoszcz 1997, WSP w Bydgoszczy

Opracowanie: mgr Dorota Gudebska
logopeda i nauczyciel
naucz. początkowego
w OSW w Damnicy